

det auxe dala gaur Euskalerrian daukagun indarrrik aundiena aurrera jotzeko.

Aita Etxebarriak esaten du apaizak aitatu direla. Baña ¿monjak zer egiten dute?

Eta maipuruak Aita Villasanteri eman dio itza.

GURE EGINBEARRAK

Gaurko gure literaturaren egokerari begiratu bat eman nai nioke nere lan onetan. Baiña ez izenen ta lanen zerrenda bat egiteko, joerak, utsuneak eta utsune oien sustraiak aztertzeko baizik. Bearbada deus ere ez tut esango. Agian, marmar-jarioa franko ikusiko dute emen askotxok. Puntu asko ikutu, eta funtsez ezeri lotu ez. Ikustea nere-nerea izango dala esan bearrik eztago. Norberak norbere begiekin ikusi bear, nai ta ez. Baliteke, esango ditudan gauza askorekin denak nerekin konforme ez egotea. Apika, alderdi txarrak, utsuneak eta illunguneak geiegi nabarmentzen ditudala iduriko zaie batzuen-batzuei, eta lan negativua egiten ari naizela esango dute. Ez nuke nai ba. Norbere uts, oben eta akatsak ezagutzea eta aitortzea, ez al da onurakor, utsuneok betetzeko asmoakin egiten danean? Autokritika gaur moda biurtu digute komunistek, eta komunistak baiño lenago, kristauek bagenduan konzienziako examiña. Esan dut, eta ba-diot berriz ere: impresione auek nere-nereak izango dira uts-utsik. Eta nere ikustea txarra edo okerra baldin bada, beñipein zintzotasunaren baliua izango du.

Euskaldunok autokritika pizka baten bearrean ba-gerala de-ritzat. Euskalduna arroa dela entzun oi da gure inguruan. Gogorrigo oraindik mintzo zaigu gure auzoko bertsolaria: "euskalduna, tonto arroa"... Dakizutenez, arrokeriak itsutu egiten du. Dezagun, bada, bekoki geron utsei aurrez aurre eta otz-otzik be-giratzeko, eta ala, arremediatzen ere geixeago saiatuko gera.

Gure euskera kultur-izenen bearrean dugula.

Duela zenbait illabete, *Euzko Gogoa*-n agertu zan Urres-tarazu jaunaren lan bat. Danok ezagutzen dugun eta arraiki erre-zibitu dugun *Gramática Vasca*-ren autore prestuak auxe zion lan

onetan, alegia: euskera utsez euskal Gramatika bat idazteko, oztopo edo eragozpen aundi bat arkitzen duela idazleak: gramatika-gaietan erabili bear den terminologiaren falta edo eza. Eta dei bat egiten zion Euskaltzaindiari, gramatika-alorrean bearren diren gauzak adierazteko, itz edo izen batzuk berak autatu eta gomendatu ditzala eskatuz. Euskaltzaindiaren gomendio orrekin, itz oek erabiltzera jarriko lirake idazleak, poliki-poliki zabaldurik eta onarturik gelditu arte (1).

Izan ere, gramatika-gaiak euskera utsez azaldu nai dituana, nola moldatuko da, *substantivo*, *adjetivo*, *verbo* ta beste olako milla gauza euskeraz nola adirazi ezpadaki? Pauso bat bera ere ezin eman. Eta gaitz onen ondorea: euskal gramatikazko gaiak betiere erderaz tratatzen ditugula (naiz gazteleraz, naiz prantzesez). Or dira gure gramatikalarien lan aipatuak: Larramendi, Añibarro, Lardizabal, Campion, Azkue, Altube, Zamarripa, Arrigarai, Zabala-Arana, L. Mendizabal, Lafitte, Umandi... denak erderaz egiñak. Erdaldun jaiο danari, zein izkuntzatan irakasten zaizkio bere izkuntzako gramatika ta literatura? Ba, erderaz, jakīña. Guk, berriz, euskaldunari berari ere, euskal gramatika erderaren bidez irakatsi bear. Moztasun aundia auxe. Eta gaitz orren sustraia, Urrestarazu jaunak ukitu diguna: terminologia baten falta.

Agian esango du baten-batek: idazlearen beraren errua da ori: idazleak berak asma ditzala izenok. Gero, ondotik datozenak, oni jarraituaz, betiko geldituko dira finkatuak. Bai, ala balitz; baiña... Maizenik, batek asmatu-izenak besteari etzaizkio atsegin, eta au ere asten da beste izen berri batzuk erabiltzen bere aldetik. Eta idazle bakoitzak beste ainbeste egiten badu, naaspilla sortu besterik ezta egiten. Izenok, tresna trebeak izateko, auxe bear dute nai-ta-naiez, alegia, zabaldurik egotea, onartuak izatea. Itza jatorriz ondo ala gaizki eratu izan den, orrek ezta garrantsi aundirik. Zabaldurik ta onarturik baldin badago, tresna baliotsua zait. Bein baiño geiagotan irakurri izan ditut euskal idazle prestu batek erderaz erabiltzen diran itz jakintsu batzuezaz egiten dituan iseka eta farrak: itz gaizki tajutuak direla, beren esanaia adierazteko gaizki autatuak, itxusiak... Bost inporta didate neri uskeri oek. Itzen sorkun-autuok alde bat uzten ditugu danok. Izenok zabaldurik ta onarturik badaude, beren zeregiña egoki ta eraz betetzen digute. Adibidez: *Otorrinolaringólogo*: itxusi eta parregarria izan-

(1) URRESTARAZU-TAR ANDONI, *Euskel-kultura dala-ta*, "Euzko Gogo" 1955, 3-4, 51 orr.

go da, edo makur eratua, ni ez naiz ortan sartzen; baiña itz ori onartua dagoan ezkerre, bere zeregiña egoki betetzen dit eta aski dut ori erabiltzeko.

Gure artean ere izan da orain baiño len, gramatika-gaiak euskera utsez erabili duanik. Aspaldiko idazleen artean or dugu Harriet jauna: Gramatika bat du jaun onek, euskaraz komposatua, frantzes izkuntza ikasteko (Bayonan, 1741). Eta Etxeberri Sara-koak gramatika bat eratu zuen latin ikasteko; euskaraz idatzia au ere. Onek, egia esan, etzuan burua asko nekatu terminologiaren auzi ori dala-ta. *Indikativua*, *Konjugazioa*, *Verbia*, *Pluraleko*, *Singulareko* ta beste olako izenak batere lotsarik gabe erabiltzen ditu. Noizean bein, alare, ba-ditu berberak sorturikakoak ere: *verbu pairuzkoa* (pasivo), *juntagailua* (conjunction), ta abar. Gero, purismuaren ajea euskaldunoi sartu zitzaigunetik, itz oek euskeraz erabiltzea etzaigu ondo iruditzen, nun-bait, eta ordutik dator istillua.

Azkue jaunak bere gazte-denporan egin zuen *Euskal Izkindea*, euskera utsez idatziriko euskal gramatika. Lertxundi Aita Eskolapioak ere ba-du beste bat; baiña jaun oek erabillitako terminologia eurenak bakar-bakarrik da, ezta jarraitua izan, eta or gelditu da zokoratua bezala.

Orregatik-edo, dio Urrestarazu jaunak, Euskaltzaindiak aurrea artu bear lukela auzi ontan; izen batzuk autatu ta gomen-datu bear lituzkela, Euskaltzaindiaren itzalpean onartuak ta erabiliak izan ditezten. Baiña Euskaltzaindia ere, nik uste, bildur da arazo ontan eskuak sarturik ez ote duen bere larderia ta izena arriskuan ipiñiko. Len ere izan zan eztabaida Euskaltzaindiak itz berrien sortzalle izan bear duen ala ez, eta ezetzaren alde zeudenak uste dut gelditu zirela gaillen (2). Auen aburuz, idazleek bear dute bidea urratu. Gaiak euskeraz erabilliz, sortuko du batek itz aukerako bat, beste batek beste bat, eta ala, berez bezala, poliki-poliki, sortutako itzaren balioak eta egokitasunak egingo du berau zabaldu ta finkatu dedin. Eta Euskaltzaindiak orduan, eta ez lenago, au da, zabaldurik ta onarturik daudenean, itzok bere egingo ditu, eta izkuntzan sartuko. Bide ziurra ta zuurra, noski, baiño luzea, luzeegia bearbada. Beintzat orainarte idazle gutxi azaldu zaigu, bidea urratu nai duenik. Eta alaxe gaude: idazleak Euskaltzaindiaren zai, eta Euskaltzaindia idazleei begira.

Eta gramatika-kontuan gertatzen zaiguna, orixe bera gertatzen zaigu beste jakintza-alorretan. Oraindik eztugu euskera utsez egindako euskal iztegi bat, euskaldunari gauzen esanaiak

(2) Ikus *Euskera*, XI (1930), 49 orr.

here izkuntzan azalduaz, katalanek duten bezala: *Diccionari Enciclopedic Catalá*. Emen duzue gauzak zer diren katalan utsez explikatua. Guk orrelakorik eztugu.

Eta gramatikaz landara, beste jakintzetan motxago oráindik aurkitzen gera. Bein baiño geiagotan ibilli naiz umeentzat erderaz egiten diren eskola-liburuak erabiltzen: *Enciclopedia Escolar* ta olako. Orok dakigu liburu oietan zer datorren: *Gramática, Geografía, Historia, Aritmética, Geometría, Ciencias Naturales* ta beste olako jakintzak, denak, ez jakintsu batek nai luken eran edo maillan, erriko gizon pizka bat ikasia denak uler ta asimila dezakean neurrian baizik. Eta askotan galdetu izan diot nere buruari: Ba ote dugu gure euskera, gauz oiek, edozein gizonek gaur bear-bearreko dituanak, tajuz ta eraz expresatzeko egokitua? Ta ezpaldin badugu, zertan ari gera euskaldunok? Ez al da au egitekorik lenena? Eta gauz oiek euskeraz ipintzeko, zein dugu oztopo bakarra? Len aipatu duguna: terminologiaren auzi ori, korapillo ori, askatu gabe edukitzea. Eta ola gauden bitartean, naiz ta erriz-erri itzak eta esaerak eta ipuiak jasotzen ibilli, naiz ta beste lan ederrik asko egin, euskera beti izango da ezjakiñen izkuntza. Eskola ta jakintza beti joango dira erderakin elkartuak, eta, Kondaira lekuko, bi izkuntza nor-geiagoka jarri diren guztietan, jakintza ta kultura noren alde egon diren, arena izan da betiere garaipena.

Arotzak bere ofizioko tresnak ezpaditu, den arotzik trebeena izanda ere, ezindua bezala aurkitzen da, deus ere egiteko gauza eztala. *Garlopa, formoia, zepillua, serrotea...* oek dira bere tresnak, lanabesak. Arotzaren antzera, bada, *homo faber* izendatua izan dan gizakume gogo-landuak ere, lanabes edo tresnak euki ezik, ezin du deusik egin. Eta giza-adimenaren tresnak auetzek dira: kultur-saillean erabiltzen diren kontzeptuak, nozioneak, izenak eta itzak. Oiek ezitugun artean, eztugu aurrerapenik egin al izango.

Poulain jaunak, here liburu ospetsu batean, auxe idatzi du: *Pedid a un sabio que exprese las profundidades del Cálculo infinitesimal con el vocabulario de los niños o de los pastores* (3). Ori argi dago, ezin ditekean gauza da. Parkatu, jaunak, baiño guk oben ori ez al dugu maiz egiten? Erri-euskeraren itzekin nai duen dena esan dedin ta dena adirazi dedin, ta jakiña, ori ezin ditekean gauza da. Iñungo erri-izkera arruntean arkitzen eztiren kontzeptu eta itzak, gurean ere ez arkitzea, ezta batere

(3) POULAIN. *Des Grâces d'oraison*, cap. XVIII, n. 30, p. 263.

arritzekoa; aitzitik gauza normala da. Gaztelako erri-izkerak ere, jatorriz, asieran, etzituan orrelako kultur-izenak, baiño etxeratu bearrean arkitu zan, eta ala biurtu zan kultur-izkuntza landu aberatsa.

Santa Teresa ta beronen izkera, erritar jario gozoa duena, ipintzen zaigu eredutzat. Baiña gaztelera, Santa Teresa-ren izkera utsakin gelditu balitz, ondo motxa ta gutxirakoa litzake gaur. Bestelako mesede ta abantailak ekarri dizkiote gaztelari gizon jakintsu ta ikasien emaitz eta aportazioneak. Ark gutxi-goraberrako itzekin, eta itzul-inguru askoren bidez aditzera ematen duena, gero, gizon eskolatuiek sartutako tresna ta lanabes trebeagoei eskerrak, itz gutxiagoz, ta laburki ta zeazki esan genezake gaur. Eta tresna ohea duena, ezta zarraren, ugerrez betearen atzetik ibilliko.

Jakintsu-maillako eskubideak aintzat artzen ezditugula.

Erri-mailla ta ikasien mailla, mailla bereziak, ezberdiñak dira dudik gabe, ta eztira naasi bear. Bakoitzak bere lege ta arauak ditu, eta mailla bateko legeak ezin dira, makur gabe, besteari ezarri. Eta parkatu —diot berriz ere—, baiño makur ori sarri-askotan egiten dugula uste dut. Gizon landuak, ikasiak, ba-ditu buruko kategoria batzuk, kontzeptu batzuk, gogoeta egiteko molde edo prozedura berezi bat, bere maillari dagokiona. Eta eskolagabeak beste bat, bere maillakoa au ere. Guk, ordea, euskeraz egitean edo idaztean, zer nai dugu? edo zer ipintzen dugu ispillu edo eredu bezala? Eskolagabeko erriak bezala gauzak esatea. Erria eredugarri ta ispillu zaigu milla gauzetan, eztut ukatzen, baiña ezditzagun gauzak bere neurritik atera. Baserritarrak, bere esangoa esaten duanean, gauzak bere kultur-maillako baten arabera esan oi ditu; eta esate-molde ori eta gizon eskolatuarena ezberdiñak bear dute izan, nai-ta-naiez. Eta gizon ikasiaren euskera, baserritarraren izkerako esaera ta mintzatze-moldeetara estutu, ertsi ta lotu nai izatea, tajugabeko bidea iruditzen zait. Euskera ta baserritarra geiegi lotu ta uztartu izan ditugu. Alde batetik ezta ori arritzekoa, zergatik, beronez lan-dara, euskaldun den beste gizarte-maillarik ia eztaogan. Eta ain zuzen, auxe dugu gure gaitzik larriena.

Gizarteko goi-maillak euskalzaletu ta euskaldundu bear ditugu, nolabait ere, euskerak irautea nai badugu. Baiña, arren, orretarako ez eskatu goikoari baserritar biurtu dedin, baserri-

tarraren izkera-modua itsu-itsuan jarraitzen asi dedin, eta bere mintzatze-moldea baserritar ereduan erabat ustu dezan. Izkuntza ere, batbederak bere irudi-antzera egokitzen duen tresna baita.

XVI gn. mendeko euskaldunak eta XX gn. mendekoak izkera ezberdiña izan bear nai-ta-ez, gogoia, mentalitatea bestelakoa dugulako, eta gogoaren aldatzeak izkuntzarena ere ekartzen duelako. Eta beste ainbeste gertatzen da gizarte-mailla ezberdiñekoen artean: gogoia ezberdiña izanik, bakoitzak, izpiritua bere gisakoa duelarik, izkera ere berari dagokiona duela.

Len ere esan dut eta berriz ere esango: eztut orrekin esan nai eztugula zer-ikasirik asko XX gn. mendeko gizakume landuok, beste gizaldietako idazleetatik edo egungo baserritarrengandik. Zer-ikasirik asko ta asko dugu dudik gabe, baiño alde guzti oetatik gaiak guganatu ondoren, gure nortasunak eskatzen duen eran gaiok egosi eta gure-gurea zaigun izkera egiten jakin bear dugu.

Denok entzun dugu hebreotarren mintzoa gure egunotan, Israel-ko Estatuan, herriz piztutzen ari dela. Auxe bai dugula miraria, Kristoren denporan yadanik illik zegoan izkuntza, egun, bi milla urte baiño geiago eragor ondoren, berriz piztutzea! Gizonaren kemenak dezakena erakusteko gertaera egokia auxe, eta guretzat ernegarri ta pizgarri dena. Baiña nik eztut dudarik: oraingo judutarren ezpainetan bizi dateken mintzo orrek, nai-ta-ez, beren asaba zaarrenakin bereizkuntza ta alde izugarria bearke duela izan, iztunen gogoia erabat aldatu dalako. Itzak eta izkuntzako beste elementuak aspaldiko hebreotik artuak izango dira; baiño barne-izerdia, ezur il-igar oei bizia ematen dien odola, arnasa, au berria da, XX gn. mendekoa, Okzidenteko kulturaren influxua ezurretaraiño sarturik dadukan oraingo judutar erriarena. Eta lege onen aurka joaterik eztago. Antz aundiagoa izango du, mentalitatez, oraingo judutar baten liburuak (naiz ta hebreoz izkiriatura etorri) ingelesez edo frantzesez egun idazten diren liburuekin, aspaldiko judutarrenakin baiño. Eta guk ere ori kontuan euki bearra daukagu. Gaurko kultura orokarrak gure gogoak bere irudi antzera moldatu ditu, eta naiz ta euskeraz idatzi, gure izpiritua kultura orren sigiluaz markaturik agiriko da. Gogoaren egitura bereziak izkuntzari ere berarizko tajua eta itxura ematen baitio. Kultur-mailla goratuagoan danari etzaio eskatu bear bere mailla ori ukatuz, beeragokora jetxi dedin, eta bere gogorapen eta gogaiak ezjakifiaren kategori eta moldeetan ertsi eta ustu ditzan.

Katalandarrak, beren izkuntza jasotzeko, zer egin zuten? Aurrena, goi-maillakoei begiratu, oien ardura izan, oiek irabaz-

ten saiatu. Ondo Konturatu ziran eginbaerrik bearrezkoena au zala. Gizartean goikoak, ikasiak agintzen dute; oiek dira beti zuzendari, gidari, eredu ta ispillu. Beekoek beti jarraitzen dute goikoan ejenplua. Jende ikasia ta gogo-landua katalanaz zaletzen baldin bada —zioten—, katalanez itzegin, irakurri ta idatzi dezala lortzen baldinbadugu, gaiñeko jendeak ere beste ainbeste egingo du, ori berezko legea da-ta. Eta jende landu ori erakartzeko, egin ere lan balioitsuak egin dituzte jakintza-sail guztietan, beren izkuntza edozein maillako kultur-gaietarako mintzabide biurtuaz. Gogoan ditut orain Casanovas aita josulagunaren liburua, investigazinoko idazlan sakonak, lehenbizi katalanez idatzi, eta gero, beren balioagatik, gaztelerara itzuli ziranak. Beren balioagatik: or dago kontua. Guk ere baliozko gauzak euskeraz egin ditzagun, naiz jakintza-saillean, naiz ederti-saillean, eskolatuen atenzionea ta zaletasuna esnatuko duten lanak, eta euskerakin berotzen asiko dira. Egia esateko, zerbait, gutxi bada ere, egiten asiak gera ederti-saillean (erderaz *bella literatura* deritzan ortan); jakintza-saillean, ordea, oso gutxi.

Oraindik asko ezdala, flammand (flamenko) erriko praille batzuekin mintzatzeko era izan nuen. Ba-dakizute flamenko oiek erri bat osatzen dutela, Belgika-ko zati bat, alegia. Izkuntza berezia dute, eta literatur ugaria ere bai beren izkuntza ortan. Adibidez, praille aietako batek erakutsi zidan espaiñol ikasteko metodu bat, flamenko izkuntza ortan egiña. Eta nik pentsatu nuen nerekiko: Noiz izango idugu euskaldun gizajook aleman edo ingles ikasteko metodu bat, euskeraz egiña?... Euskera bera ikasteko ere ezugu-ta...

Broussain jaun euskaltzain zenak idazki bat utzi zigun oso garrantzitsua euskera salbatzeko ipiñi bear diren bideez eta xede onek galdegiten dituen eginbearrezaz. Idazlea illezkero agertu zan eskutitz ori *Euskera*-n, Euskaltzaindiaren aldizkarian (4. Argi ta garbi ikusten zuan Broussain jaunak oraintsu esan duguna, alegia, goi-maillakoak guganatzeak zer garrantsi duen. Eta orretarako dio, Euskalerrian jende autatu edo apaiñarentzat bi aztetxe edo kolegio sortu bear lirakela: bat neskatxena eta beste bat mutillena. Aztetxe oietan, aziera autatu batekin, ikastaroak, irakaskintza ta bizitza osoa euskeraz izango litzake, ikasleak sustraitikan euskalduntzeko eran. Gero, kolegiotik irtendako jaun eta andere oiek euskal aristokrazia biurtuko lirake, euskera onaren eredu ta ispillu. Oien egitez, euskera gauza apaiña eta dotorea bezela artua izango litzake gizartean. Baiña ba al dugu

gaurko azibide osoak eskatzen duen guztia euskeraz azaltzeko biderik?

Izkuntza deus ere ezta, gauzak kanporatzeko, gogaiak adiarzteko tresna bat baizik ez. Azaltzen diren gauzak zer garrantsi duten, ori da kontua, ortan datza balio guztia, ez izkuntzan. Bear-bada euskaldunok ori ere aaztu egiten dugu sarritan. Izkuntza izkuntza danez, orrek ematen digu guri ajola guztia. Euskal liburu bat ateratzen dan bakoitzean, or gabilta ea nolako euskera duen: izkera duela olako edo alako, orrek ematen digu kezka guztia, ez barruan daukanak. Erderaz etzaigu ala gertatzen. Erderazko liburu bat irakurtzen dutanean, barruan daukanak ematen dit neri zer guztia, bost inporta dit izkuntzak, izkuntza, gaiñeko azala baizik ezpaita; egilleak barruan daukan esangoa adierazteko bide bat besterik ez. Eta egilleak barruan deus ere ezpadu, orduan izkuntza utsa da, gauza alferra, ezertarako eztana. Joan gaitezen, bada, euskeraz ere liburu baliotsuak egitera, mami-tsua, barruan funtsezko zerbaite dakartenak. Barruko giar orrek emango dio euskal liburuari bere zera, bere balioa, bere pisua, ez izkuntza utsak. Ez dezagun izkuntza bere jatorrizko funtzionetik, berezko egikizunetik atera.

Gure bi ajeak: Purismua ta Popularismua. Ez bata ta ez besteekin ezin gaitzekela ase.

Gure literaturak gaurkoz, ene ustez, bi beaztopabide edo aje ditu: *Purismua* ta *Popularismua*. (Parkatu, jaunak, erdal-usaieko itz auek, baiño *garbizalekeri*, *errizalekeri* bada-ezpadaakoak baiño egokiago aurkitzen ditut itz auek nere oldozpena agertzeko, eta orregatik erabiltzen ditut). Purismua esan dut lehenbizi. Joera edo eritasun au aspalditxotik dakargu. Lehenbiziko idazleetan (Dechepare, Leizarraga, Axular ta oietan) ezta nabari. Etcheberri Sara-koan ere ez, praktikan beintzat, teorion noizean bein garbizale bezala mintzo bazaigu ere. Baiña Larramendi ta bere aroko idazleetan ezagun da naiko argi kezka au. Adibidez, Mogel idazlea, *Peru Abarka*-ren itzaurrean ari zaigu euskeraren bikaintasunak goraiiputzen, eta esaten, beste izkuntzak lander direla, jakintza-gaietan izenak latin eta griegotik artzen dituztelako; euskerak, berriz, aisa ta errezi bere baitatik sortu eta moldatu ditzakean artean. Eta egin ere Peruk, Maisu Juanekin diardula, egiten ditu orrelako asmaketa batzuk, bere laguna arriturik uzteraiño. Baiña utzi dezagun posiblea alde bat,

ze, dakigunez ta esan oi danez, posibleak praka zabalak ditu; eta gatozan lurrera. Mogelek idatzi zuanetik 150 urtetik gora igaro dira, eta berak lander edo moteltzat jotako izkuntzak zoriontsu bizi dira, eta agi danez, griegotik artutako lagungarri oiek eztieta kalterik egin; gu, berriz, emen gabiltza pauso bat eman ezinda. Beraz, zuri guztiak eztiela irin pentsatzekoa da.

Beste gauza bat ere esaten dio Peru-k Maisu Juan-i, alegia: euskaldun izan nai badugu, gure asaba zaarren antzera bear dugula bizi. Eta ala, janariak ere, fortzetaz, tenedoraz (edo, berak dionez, oratzalleaz) artu bearrean, Jainkoak emonikako atzamarraz artu bear omen dira... Jaunak, euskaltasunak eztiugu debekatzen tenedora erabiltzea, eta griego ta latinetik bear ditugun itzak artzea ere ez.

Geroago, berriz, Mogel baiño onuntzago gatozela, purismuaren gaitza noraiño aunditu zan denak dakigu. Sartaldeko erri ta izkuntza guztietan zabaldurik ta onarturik dauden itzak, guk ezetsi nai izan ditugu. *Técnica, máquina, política, religión*: onelako itzak nungo izkuntzan (Okzidenteko kultur-esferan bizi diranetan beintzat) eztaude artuak, eta ez artzeaz zer egiten dugu, gure burua il baizik? Huby jaunak, *Christus* bere liburuan, *Religion* itzaz mintzo dela, auxe esaten du, alegia, itz ori Okzidenteko izkuntza danetan sarturik dagoela. Au irakurtzean, esan nuen nik nerekkiko: ezagun da ezta kiala jaun onek gure garbizaleen berri, bestela toki onetan oartxo au jarri bearko zigun: gaizki esan dut, ba-da erri txikar bat, euskalduna, itz ori gaitzetsi ta arbuaiatu duena (naiz ta erri-erriaren erraietan sarturik egon), eta bere ordez *Uzkurtza* sortu duena...

Berrizale ta garbizaleen joera orren aurka jarri zan euskaltzale aundi bat. Azkue jauna, Euskaltzaindiaren zuzendaria. Gazte-denporan berau ere reformista izandakoa dugu, baiña gero, erriko izkerari lotsa ta begirune geiago izan bear zaiola-ta, berrikerien aurka jarri zan. Berau dugu beste joera edo zuzenbidearen, Popularismuaren, eragillerik, aundiarena. Bere iztegi nagusi ta erriko izkeraren gain egin zitun azterketak mesede izugarria ekarri digute euskera den bezala ezagutzeko. Ala ere, berak ez ustearren, purismuaren influxua ezagun du Azkue jaunak berak ere. Eta Euskaltzaindia egiten ari zan iztegian, *política, técnica* ta olako itzak, nunai zabaldurik daudenak, iztegi orretan sartzeko Altube jaunak eskatu zuanean, ezezkoa eman zion euskaltzainburuak (5).

(5) Ikus ALTUBE-TAR SEBER, *Euskaltzaindiari*, "Euskera", XIV (1933), 263-265. AZKUE, *Observaciones acerca de "Euskaltzaindiari" de Altube-tar Sever*, XVI (1935), 144-149 orr.

Purismua ta Popularismua: bi joera oen menpean bizi gera orain ere. Purista dan idazleak eztu erdal itzik sartu nai, eta euskeraren gaiezaz baliatuko da dena al duan bezala adierazteko. Popularista danak, berriz, erriak erabiltzen dituan itzak eta eserak, eta berak erabiltzen dituan bezala erabiltzea maite du. Eta praktikan, bi joera oek idazletan elkaturik ta naasirik ere arkitzan dira egun, batek popularista kutsu geiago duelarik, besteari, berriz, purismuaren kutsu geiago sumatzen zaiola, bi zuzenbide oien sintesi bat egini batego bezala. (Emengo euskal-idazleak ditut orain gogoan. Euskaldun prantesak popularista porrokatuak ditugu, emengoak baiño geiago, eta purismuaren influxu gutxiago agiri dute).

Baiña popularismu orrek ere ba-ditu bere arriskuak, guztiz ere erri-izkera ta literatur-izkeraren artean dagoan aldea ta bereizkuntza ez ezagutzea. Izkuntza literarioa beti da izkera apainagoa ta landuagoa, erri aruntak erabiltzen duena baiño. Erriak *automobilla* esaten duela ta, beste gabe, itz ori euskera literarioan sartzen badugu; *imprensa* esan bearrean, baserritar bati *inpenra* entzun diogula-ta, dagoneko itz ori orrela idazten asten bagera, zer egiten dugu? izkuntza landu bearrean alperrik galdu, garbitu bearrean kutsutu eta arlote-itxura eman.

Erriak griegorik eztaki, eta *automóvil* edo *autocritica* itzetan agiri dan *auto* orren esanaia ta balioa eztu sumatzen, eta itzok ala itxuragabetzen baditu, ezta arritzekoa; baiña ikasia dan bati, beti emango dio nazka orrela itxuragabetutako itz bat erabiltzea.

Erriari jarraitu bear zaio, egia; baiño zertan, nola ta noraiño jakiteko, sena ta neurria ere bear dira. Oraindik asko eztala, ara zer entzun nion euskaltzale zintzo ta jakintsu bati. Bizkaieraz ateratzen dan *Anaitasuna* aldizkariaz mintzo zan: erdal itz larregi sartzen dituala ta abar. Eta bereziki bat aitatu zidan: *problema* itza: *Gaur eguneko problemak...* Problema edo poblema —zion berak— erri-erriko euskaldunarentzat eskola-umeek ateratzen dituzten *kuentak* dira, eta esanai orretatik kanpo ezta erabilli bear itz ori, erriak ulertzen ezpaitu... Ikusten duzue nora garamazkian geiegizko popularismuak? Ori da, nere ustez, idazlea buru gutxiko ezjakin baten azpian eta menpean ipintzea. *Problemas del día*, *problemas candentes*, *problemas de actualidad*: problema itzak esakune oietan adierazten duen idea, kontzeptua, kultura pizka bat duen edozeiñek dauka gaur. Noziona, beraz, bear dugu, eta noziona ori adierazteko itza ere bai. Noziona ori *problema* itz berberakin edo euskal jatorrizko beste batekin adirazi bear ote dan, ori izango da kontua, baiño idea expresatzeko bidea bear dugu beñipein.

Popularismuarekin ere ezin ase gaitzke, bada. Erri-erriko izkerak dituan nozione, idea, itz eta izenak baiño geiago bear ditu kultur-mailla goratuagoan arkitzen danak. Bestelako kontzeptu ta pentsatze-moldeak ditu gizon ikasiak, eskolagabeak ezdituanak. Eta kontzeptu oiek adirazteko, erriak ezagutzen eztituan itzak erabili bear badira, zergatik eztugu egingo?

Baiña askoren gogoan ikusten dutan korapillo bat askatzera nijoa. Griego izkuntzak, bere baitatik artutako elementuekin, poliki-poliki, albo-izkuntzetatik deus artu gabe, jantzi zuan bere burua, beko maillatik asi eta gorengoraino iritxi arte. Zergatik eztugu artu bear oien jarraibidea, eta gure euskal etxea, iñorengana arri-billa joan gabe, gerok oso-osorik egin? Baiña gure kasua eta aiena ezta berdiña, eta aientzat posible izan zena, guretzat ezta. Ara zergatik. Griego erriak etzuen bere inguruan beste kulturarik; erri basati edo barbaroak baizik eztituan. Eta ala, bakarrean, eta kultur-influxu gabe arkitzen zenez, lan ori egin al izan zuen. Etorri ziran urrengo erromatarrak, eta auek griegoen kulturaz arkitu ziranez, ortik eskubeteka artu bear izan zuten, eta ala landu zuten beren izkuntza. Eta Europako nazione eta izkuntza berriak berdin. Eta gu ere kasu onetan gera. Egiñik dagoen kultura baten aurrean aurkitzen gera; eztago begiak itxiterik. Ez gaude gure zokoan hermetiko eran sarturik. Eta kultura goragoko baten aitzinean gauden ezkerero, ba-dakigu gure egingoa zein den: edo kultura ori asimilatu, edo il. Eta kultura bat asimilatzeak eztu esan nai itzak artu bear diranik, ez: itzaren azpian ta sakonago datza kontzeptua. Goragoko kulturak dakarzkian kontzeptuak, oiek gudanatu bear ditugu. Kontzeptu oiek, kanpotik ekarritako itzekin edo euskal sustraiezkoeekin bear ote diran adirazi, ori beste auzi bat da. Bearbada batzuetan bide bat, eta besteetan beste bat jarraitzea izango da onena.

Antziñatik erakutsi digu euskerak kanpoko gaiak asimilatzeke duen indarra. Bearbada, indar orri eskerrak iraun du egun arte. Latiñetik batez ere eta erri-bidez artu duenaren ezau-garriak markaturik dakarzki-ta. Guk ere asimilatze-indar ori ez dezagula ukatu edo aaztu.

Eta burnibide estu-mearraren gaiñetik, saiatu gaitzela burnibide zabala egiten. Burnibide estua dialektuak dira, burnibide zabala, aldiz, literatur-izkuntza (la lingua literaria). Literatur-izkuntza normalizatua, unifikatua, tink ezarria eta aldakaitz bihurtua. Au bear dugu euskaldunak. Erri arruntaren izkeraren ondoan, euskaldun ikasiena (euskerera popular y euskera culto).

Ze neurrian ta nolako bidez zertu eta lortuko diran asmo oiek? Egia esan, ezta erraz aurretik jakiten. Azturak eta geroak

ekarriko duen frutua izango da, nunbait. Baiña bein-beiñeko arau batzuk, zuzenbide bezala, Euskaltzaindiak emango balitu, Urrestarazu jaunak eskatzen zuanez, bearbada ezlirake alperriko.

Bai idazle ta bai euskaltzaiñak emen Arantzazu-n lagunarte gozoan elkaturik aurkitzen geran ezkeru, egokiera ezin ohea dugu au batak besteakin solas egiteko, ta orrelako arau ta zuzenbide batzuk amatea komeni dan ala ez ikusteko.

L. Villasante, O. F. M.

Seiretan atsedenaldi bat eman da ta denak eleizara joan dira, Arantzazun egin oi diran eleizkizunetara, Benedicta entzuteko egokiera izan delarik. Zazpiretan jarraitu da eta Aita Villasanten itzaldi-osteko jarduna zabaldu da.

Eusebio Erkiaga jaunak :

Aspaldiko auzia, auzi zaarra arlo ori. Orain ogetaka urteak, uste dot Urkijo jauna an zela, eta Belaustegigoitia an zela ortaz mintzatu ziren, ta orduan erabaki gabe gelditu zar Gaur beintzat urte oietan erabaki gabe gelditu zana eztedilla berriz ere erabaki gabe gelditu. Eta Aita Villasantek esan duan bezela, erderari kalte edo gaztelaniari kalte egin ezpadio beste izkuntzetako itz oiek arteak, euskerari ere, bear-bada, askok uste duten beste kalte ezlioke egingo. Beintzat izkuntza ezta guretzat bakarrik izango, beti esanda besteekin artu emana bear degula. Gu ez-kara aingeruak, gizonak gara. Ortarako, eta Alvarez Enparanzaren asmoa ere ontzat arturik nik uste egin leitekela ikasketa zerbait. Euskaltzaindia bera, indar berriz eta odol berriz, ark dion bezela, edo Euskaltzaindiaren menpean sail bereziak ipini, gizon ikasiak, jakinduri zeatz delako oietan gizon bereziak ipini eta oiek izango lirake nire ustez egokienak gure terminologia berri ta bear bearreko ortan azken erabakia emango luketenak. Besterik ez.

Aita Damaso Inza :

Aita Villasante Cortabitarte-k esan dituen gauzak bikaiñak izan dira, irakasbide aundia eman digu guzioi. Baño orain esan digu zer bide artu bear ote litzekeen. Euskaltzaindia orain baño len, neri esan zaidanez, asi da lan oni begira, euskal iztegia berrituzeko asmotan. Iztegi ori bear genduke lendabiziko osotua, baño ez nolanai osotua, baizik len lenengoz errian oraindik bildu gabe dauden eta oraindaño Euskaltzaindiari eman etzaizkion itz guztiak onen eskutara, dezakenak dezazkenak berari balduz. Auxe lendabiziko gauza. Erriaren agoan dauzkagu, gaiñera, asko ta asko esanbide errazak, gure gogoramenak aixa adierazten ditutenak. Or daukagu iturri garbia, gure Aita Villasante-k esan digun *problema* esateko geren itz jatorrez. Egunero esaten ari da erria, *gure buruausteak*. Or dezute itz bat guztiok aditzen

deguna, *gure buruauste gogorrek, buruauste gogorrek ditu lan-gilleak bere lanbidean aurrera ateratzeko*; onelako itz asko oraindaño ezpadaire, guk orain esan nai deguna esateko erabili. Erriaren aoran dauzkagu, eta lendabiziko, esaten det, itz auek jaso bear ditugu, bildu bear ditugu, ta bildurik dauzkenak, arren da arren eskatzen dizuet Euskaltzaindiaren eskuetara bialdu ditzala len baño len. Euskal iztegia egin bear dala guztiok dakizue. Gure Azkue betiko zorionean egongo danak eta ala izan bedi, gure Azkue jaunak egindakoa bikaiña da, gizon batek bakarrak egiteko ezin egin litzakena dirudiena, baño ori gaurkoan eztegu naikoa. Gizon batek egin du eta orren lana guztiok txaloturik, aren ondotik bildu ezтана bildu egin bear degu eta bilkera ontan Euskaltzaindiak bialtu bear ditu laguntzaille, euskaltzale egiazko guztiak, euskeraran adiskideak eta euskerazale egiazkoak: biotzekoak baldin badira, berak biltzen dituzten beren alderditako itzak bialdu ditzatela. Ezpadakie dauden edo eztau den iztegian, dana dala bialdu ditzatela Euskaltzaindiaren eskuetara eta ikusiko du Euskaltzaindiak ote dauden edo ez iztegian, edo oraindaño argitaratu diran iztegietan. Iztegi au egiteko bildu bear dira bigarren lekuan or sartu gabe dauden, baño beste iztegi zenbaitzutan egon litezken beste itz atsegingarri, eta oraintxe ia geienak oraindaño idazleen artean beintzat erabiliak izan diranak eta orain euskaldun geienen belarrietan daudenak; oiek ere bildu bear dirala nago. Urrena, bildu bear dira gure Lhande Aitak idatzi zuen bere iztegiok. Or ere ni nago badirala asko ta asko itz oraindik beste iztegi ontan sartu eztiranak, eztut ikusi, oraintxe ikusi det berori lendabiziko aldiz. Lotsagarri irudituko zai-zue euskaltzain batentzat gauza au, baño badakizute guztiok, ogei bat urte bizitu naiz, ba, ortxe Chile aldean, eta orrengatik eztet nik erarik izan euskal gaietan ezertxo egiteko eta ezer irakurteko ere. Baño orain Euskalerrira itzultzean, nere euskaldun maiteak, atsegiñez ikusirik guztion arteko gogo egiazko au, nere biotza zarra izanik, berri- egiten da, gaztetu egiten da, eta gaztetasuna ematen didazue zuen asmo ederretan eta oiek nai ditut bidean sarrarazi. Euskaltzaindiak nai du egiaz egin, iztegi bat, baño osoa, al den osoena, z nbait ikasbidetarako ezpaitugu naiko itz, gaurdaño gure edozein aldetako idazlek erabili dituztenakin. Auenak beintzat bildu egin bear dira: eta batez ere, bereziki, zenbait gaiez idatzi dutenen idazkiak ikusi bear dira iztegi ori egin baño len, eta oietan dauden itz berezi oiek, argarriak ote diran, artutzeko onak, egokiak ote diran edo ez ikusi egin bear da, eta baldin badira beintzat argarriak edo ongi asmatuak, orduan ez baztertu, baizik ortan ere sartu eta beroien berria iztegian ezarri, eta era ontara izango degu iztegi bat osoa. Iztegi oso ori znola egin liteke oraingo egunetan, gaur berean edo laxter, gizonaren buruzpidetan eta ikaspidetan eskerak aurrerapena izan dezan, nola egin? Gogoratzen zait era ontan izan litekela: oraindaño gai oiezaz idatzi dutenen liburuak Euskaltzaindiko batek edo bestek artu beren eskutan edo agindu gai oietan geien dabilzen euskalzaleai eta aiei eskatu arren da arren or dauzkaten itz egokiak bialdu dezazkiotela Euskaltzaindiari. Amerikatik etorri naiz; arriturik gelditu nintzan andik netorrela Buenos Aires-en argitaratzen den *Euskalzaleak* arako aldizkari batez. Gure ango anai euskaldun jatorrak eta euskaldun

sutsuak argitara tzen duten aldizkaria da ori. Ortxe ikusi nuan lan bat ain egokia, ain ondo egiña eta ain goxoa: itz egiten du begietaz; baño begiaren alderdi bakoitzaz, ain egoki, ain polliki, ain xuxen. Lan oiek ikusi egin bear dira, ba, ta lan oiek bildu egin bear dira, eta orduan izango degu iztegi bat arras ona, guztiz txalogarria guztientzat. Beste gauza bat, lendabiziko esan nai nuana eta aztu egin zaidana, parkatu bekit gure Lafitte bikaiñak eta agurgarriak. Lafitte jaunak esan zigun atzo, berek zer egiten duten beren alderdian, euskera gero ta xuxenago, gero ta egokiago, gero ta aberatsago egiteko. ¿Zer bide deramate gure anaiak? zer bide? Guk ere artu giñezaken bide bat, parkatu, luzatu egin naiz edo luzatzen ari naiz; baño gaia ezta nolanaikoa. Lafitte jaunak esan digu berak beren *Herria*-n jartzen dutela urtearen asieran itz sail bat luzea, esanez itz oiek erabiliko dituztela beren idazkietan urtearen buruan. Eta itz oiek ez beti, baizik noizbenka sail batean ezpada bestean sartzen dituzte beren idazkietan, beren irakurbidetan eta orrela erria jabetzen da, olako itz len ez ezagunaz, eta era ontara *Herria* ori ari da gero ta euskera aberatsagoa eta gero ta euskera ederragoa bereai ematen eta onela euskera asko aberastutzen. Gauza bera egin bear degula nago ni eta auxe eskatzen dizuet guziori. Gaiñera esan digute gaur, eta esaten aritu dira bat baño geiago, badirala idazkietan ainbeste ta ainbeste itz, geienak gaurkoan erabiltzen ezdiranak, baño euskaldunen belarrietan ain ederki sartzen diranak! Oiek ere bear ditu Euskaltzaindiak bildu, eta oiek ere Euskaltzaindiari bildu edozein liburu irakurri dezuenok; baldin badezue Azkueren iztegia, dauden edo eztauden ikusi, ta gaiñerakoan bialdu baita ere Euskaltzaindiari. Onela egin diteke, bada, iztegi bat oso atsegingarria, baño iztegitira joan naiz nik neukan asmaoa esan gabe.

Euskal gaietan laster aurreratzeko, auxe esan nai nuke: Orain bildu diran eta oraindño erabili diran itz oiek, naiz erriaren agotik, naiz idazkietatik bilduak izan, Euskaltzaindiak oiek in iztegi txiki bat eman dezala bertatik, euskal ikaskuntzak irabazbide gero ta aundiagokua egunetik egunera egin dezan. Auxe da nik esan nai nizuena.

Jaun batek galde egiten dio Aita Villasanteri berak bere lanean erabili dituen zenbait itz esateko ez al diran euskal itzak, len asmatutakoak eta bikain bizitakoak.

Erantzuten dio berak idazle zaarretatik artu dituela eta bere ustez itz veneragarriak direla eta eztakiela zergatik eztiren erabili bear. Tradiziñotik artuak dira, gure idazleetatik, ez oraingoetatik, baiña antxiñakoetatik.

Eztabaida txiki bat sortzen da eta maipuruak eskatzen du bakoitzean batek itz egin dezala, elkarrizketarik gabe, batek bukatzen duenean besteak.

Beste batek galdetzen du ia kulturak eskatzen digun *garbizalekeria* esan bearrean *purismoa* esatea. *Garbizalekeria* esanda kulturak negar egingo ote luken.

Aita Villasantek erantzuten du ez tutelata esan-nai berdiña *-ismo* sufijoak eta *-keria*-k.

Beste batek adierazten du erderaz pentsatzen oituta gaude-lako dela.

Aita Villasantek: Erderaz pentsatzen degulako nik eznuke esango, baiña bai esango nuke gaurko kultura orokarren mentalitateaz pentsatzen dugulako, ta ori onartu bear dugu, mentalitate ori.

Beste batek dio kultur mailla ezagutzen dela, izlariak ondo esan duen bezala esaten danean eta ez esateko eran, ta ez ote gabiltza esateko era bereizirik beste kultura batera, mailla batera igotzen gerala siñeztu nairik? Ez ote degu siñezten erriak erabiltzen ezituan itzak erabilliz beste kultura mailla batera igotzen gerala?

Izlariak: Nik uste dut badirala diferenteak erri erriaren, ola, estudioak egin eztituenaren mailla ta egin dituenarenak.

Aita Agirretzek esaten du *-keri* sufijoarekin uts egite bat adierazten dugula; baiña itz asko dauzkagula bear bearrezkoak *-ismo* sufijo orrekin erabili bear diranak, uts egite ezitiranak; kristianismua, komunismua, sozialismua eta oien *-ismo* ori eztago oker. Uts egite bat baldin bada, esate baterako *purismoa*, oker dagoana, obena, ori esan diteke *-keri* orrekin.

Aita Villasantek: Uts egitea ez, joera bat da *-ismo* ori.

Batek esaten du Eguzkitzak sozialismuari gizartekeria esaten ziola.

Maipuruak: Parkatu, baño ori da noski Eguskitza sozialista ezalako.

Omaetxebarrria Aitak:

Bear bada esan ditezke bai euskerazko itz jatorrak in ta baita euskerazko itz jatorrak ezitirenak in ere. Baiña batzuetan euskerazkoa jartzen bada erderazkoaren onduan euskerazkoak obeto azaltzen du esan nai deguna, esate baterako *purismo* ortan, *-ismo* ori ezta beti izango gauza txarra, baiña beti gauza txarra espada ere gauza txarra danean erabilteko oso egokia, ta nik *purismo* itza ori artuta ere askotan erabiliko nuke itz ori bera azaltzeko *garbizalekeria*. Ta *kristautasuna*, *kristianismo*, *kristiandade*, *kristau-erria*, *kristau-siñismena*, *kristau-legea*, gauza asko izan ditezke, ta ori beti euskeraz egiten badegu batzuetan erderazko itzak artuko ditugu ta beste batzuetan euskerazkoak, jatorragoak diranak, ta askotan baliteke euskerazko itzak obeto azaltzea, len esan degun bezala. Gaur eozean izlari batek esan dizkigu eztaikit zenbat gauza, gaurko kulturakoak *espiritua*, *genioa*, *manes*, ta euskeraz emen Arantzazun, adierazi digun bezela, *bildurgarriak* esaten dizkie gauza guzti oiei; itz egokia dala uste det errikoa izan arren eta gure kultura maillan ere ondo dagoela, ta gaiñera erderazko itzak ondo adierazten dituela, ta orregatik erderazko itzak artuta ere, orduan ere erabili ditezkeala. Ori itz bakoitza ikusi bearko da noiz sartu ditezken eta noiz kanpora utzi bear diran, artuta ere euskerazkoak erabili ditezke oiek obeto azaltzeko. Gaur itxas-gizonak ikusi ditugunean niri burura etorri zait *gente de mar* erderaz esaten dana euskeratik artua izatea balitekela. *Itxas-gizonak* euskeraz oso egoki da ta beti esaten da; *mariñela* ere esaten da, ta esan genezake *gente de mar* erderak euskeratik artuko zuela, ta sobra al dago ezer? ez, biak, zer esan nai dan, ta orregatik nik uste det euskerak bizia badauka, euskeraz itz egiten badegu, itz batzuk alde batera utziko dira, naiz zaarrak izan naiz berriak izan, eta beste batzuk geroago ta

indar geiago izango dute, ta orain indar asko daukaten batzuek ere gero alde batera utziko dira, arkaismo biurtuko dira. Itz zaarrak, itz berriak, itz ustelduak, itz indar aundikoak, era askotakoak daude. Ta ori itz egiteaz ikusten da eda idazteaz.

Mokoroo jaunak du itza:

Auzi au sortu zanetik, iritzia franko eman da gure artean, bein alde batera ta bein bestera. Baiña, bata-besteren berri jakin gabez, beti luzatzen eta luzatzen joateko bidea baizik ezta-rama eztabaidak. Gure au bezelako batzarre batean beintzat (labur eta itzetik ortzera erantzuten zaiola elkarri) nekez atera diteke, nere ustez, erabaki zuzenik. Ez al genduke onezkeru ordu, batzuen eta besteen arrazoiak elkarrekin berdintzeko moduan bildu ta liburutxo bat argitaratzeko?

Nik ere eman nizkion bein nere arrazoiak A. Villasante-ri, erderazko karta luze batean, orain lau urte. Aitortuko al det, irakurri guziak irakurri ta gaur entzunak entzun, nere bostean nagoala beti?

Utzi bezait A. Villasante-k, aspaldi artan ematen nion azal-bide bat orain emen, guzion aurrean, berriz jalkitzen.

Erderazko xati auxe zan:

"Es innegable que su exotismo formal entre las lenguas europeas actuales le ha creado una situación de privilegio para subsistir a través de tantos siglos y vicisitudes; supervivencia que no se explicaría por las solas causas históricas, sin atender a sus condiciones biológicas...

"El vascuence es, en este sentido, una lengua excepcionalmente productiva, una lengua viva por excelencia. Por una singular paradoja, este idioma, que tanto arraigo muestra a la tradición multifsecular, es entre los que le rodean el que con más libertad innova y produce nuevos elementos.

"Rodeado de hablas románicas que tan pobre vitalidad germinativa muestran y que tan lenta y tímidamente acrecen con la derivación de la herencia latina, el vascuence tiene el don de multiplicar libremente sus voces, de maznar, como con gráfica expresión dice el señor Azkue, cuantos elementos están a su alcance..."

Ez nituan noski nere buruan erneak, itz eder oiek. Orain urte askotxo dirala, García de Diego-k Azkue gureari Real-Academia-ko sarreran egindako txostenetik artuak ziran.

Amaika aldiz aotan artu dan *kultura-mail* orrezaz nik ezer garbirik baldin badakit, orra or kultura-mailetako itza franko; erdal-errietako jende xearentzat goregi dauden itzak, erdal-errietako jende xeak eskolan ikasi gabe ulertu ezin ditzaken itzak eta *conceptuak*.

Nola emango ote luke atal orrek euskeraz? Orain ikusiko dezue nola dakarren, gaur gure artean arkitu-eziña guziok min degun idazle aundi batek:

"Ezifi uka diteke, European orain diran izkuntzen artean oinbeste goraberetan edo aldartetan, bizirik irauteko, bere izaera bereziak asko lagundu diola euskerari. Baiño ori ez da aski, euskerak bere barnean daukan bizi-indarra, erne-indarra ez balu..."

"Euskera, besterik ez bezain ernazua da: izkuntza bizien artean bizienetakoa. Gezurra dirudi, aspaldiko gauzetara ain idukia ta itsatsia dan izkuntza au, inguruan dauzkanak baiño berrizalego ta ernegarrigo izatea.

"Inguruko erroma-izkuntza artu oiek, astiroki ta bildurrez aberasten dira, latini-amak utzi dien ondarearekin: euskerak ordea, berak borobiltzen ditu besteren bearrik gabe, nondinai artutako gaiak; berak oratzen ditu, Azkue jaunak ain egoki dionez..."

Zer derizkiozue itzulpen oni? Zertan eragiten dio erderazkoak? Ez al dakar erderazkoaren mami guzia, bere samur eta gurian?

Artu ditzagun bada batere eskola-gabeko ikazkin bi, bata giputza edo naparra, bestea Burgos aldeko erdalduna; eta irakur dezaiegun bakoitzari bere izkuntzako. Zeiñek geiago ta obekiago buruz artuko du irakurtzen zaiena? Ez ote, euskaldunak? Zergatik? ORIXE-k euskal-begiz eta euskal-buruz artu dualako leen, erderaz irakurria; eta Burgos-ko ikazkiñaren maillako izkuntza ez dalako Diego jaunaren erdera ori.

Ortu emen orain nere iritzi apala: gizonen izkuntzak ez al dira gogoan ditugunak aalik garbien eta errazkien elkarri adirazteko? Zertako beraz beste izkuntzetako bururakizunak euskerazko esaera jatorrez argi ta garbi ta apain adiraz ditzakegula (erriko izkuntza ondo dakiengandik ikasten saiatuta, noski), zergatik, arren, gurea eztan "kultura" orretako itzak etxe-kotzen ari, azken-beltzean baizik?

Auxe zan nere esan bearreko guzia, jaunak eta andreak!
Eta bere lanarekin jarraitzen du.

Jaun-andreak:

Orain irakurtzera noana etzan biltzarre ontarako egin, eta ez nintzan ekartzera ere ausartatuko, baldin eskubide zuanak artaratu ezpanindu.

Lan onek ba du noski emen bildu geran guziokin naikoa zerikusi; baiña gu ez bezelako batzueri eragiteko asmatua zan, eta orregatik neukan dagoan bezela idatzirik: zeatz, estu, idor,... eta (¡au miña, Bilbao-ko gazte suminkorren batentzat..., eta au lotsa, irakurri bear dedan onentzat!...) *erderaz!!*

Zuen gisako euskaltzaleen bilkura batean, gauza jakiña da nere au bezelako gaiak euskeraz bear zuala; eta ez nuan beste iñola ekarriko, neure burutik artu izan banu emen itzegiteko asmoa.

Bestek eragin dit, eta ez ain aspaldi. Joan dan asteazken eguerdian, Arantzazu-tik deia: "emengo fraile gazteai uztaillan irakurritako lan hura, arren-da-arren, ekar nezala bere-artantxe: biltzarreko jaun-andreak ere pozetan entzungo zutela, eta asko-

rentzat izan zitekela argigarri ta bide-erakusle". Ez neukan euskeraz antolatzeko ez eperik, ez lan-girorik Bilbao-ko nere eginkizunen artean; eta orain urte bete idatzi bezela dakart, batere gozatu gabe, bere orre gordiñean.

Ez dezatela pentsa Bilbao-ko mutil gartsu oriek euskera berez gauza eztanik gai au ta au baiñoagoak aisa adirazteko: ala bear izan-ezkero, pozik artuko nuke nere gain euskeraz ematea ere, bere ordurako. Baiña gaurkoak ala bear zuan; eta biotz-bekokiak damu-miñez naastutako lotsaz beterik, arren eskatzen diet barka dezaidatela, bai esandako gazteak, eta bai nere entzule izatera beartu dituzten gaiñerako jaun-andre agurgarri guziak.

Erderaz ere lagun dakioke euskerari; eta gaur goizean A. Zabalak ain egoki zionez, ezinbeste ontan bederik, gerta dedilla erdera gure izkuntzaren morroi...

DE VIDA O MUERTE

I

Operación de salvamento

1. Un idioma *vive* mientras se conservan los hábitos psicosociales que determinan su uso. Y cae forzosamente en el olvido tarde o temprano, es decir, *muere*, cuando prevalecen los hábitos opuestos.

2. Esta es una verdad de sentido común confirmada por la experiencia diaria. Pero, evidente y todo, no la deberían perder de vista cuantos, por una u otra razón, manifiestan interés en hacer algo por la supervivencia de la lengua vasca.

3. Nuestro idioma vasco, juntamente con la música y el folklore de que es expresión y vida, está condenado a muerte de asfixia mientras tenga impedido el libre acceso a la radio, a la prensa diaria, la escuela, el teatro, el cine... (por no aludir también a las restricciones de la casa de Dios); y mientras, por el contrario, toda la imponente maquinaria informativa del mundo moderno se ocupe sistemáticamente en saturar nuestra atmósfera de castellano o francés.